

# Autoorganització i suport mutu: el comú i la Universitat d'Altafulla al segle XVII

## *Self-organization and mutual aid: the “comú” and “Universitat” of Altafulla in the 17th century*

*per Carlos Terrón Vasco\**

*Universitat Rovira i Virgili*

### RESUM:

L'estudi dels organismes de govern local de les comunitats rurals catalanes del segle XVII ha estat poc estudiat fins avui dia. En aquest article s'analitzen els motius d'aquest oblit, tant les mancances documentals com els enfocaments interpretatius. Per comprovar fins a quin punt es pot arribar en l'estudi d'aquests organismes, es pren com a exemple el comú i la Universitat d'Altafulla, i s'analitzen dos aspectes fonamentals d'aquests òrgans locals: l'autoorganització i el suport mutu. Aquests dos aspectes s'examinen partint de dues de les seves manifestacions: les assemblees de veïns i les compres conjuntes de grans.

### PARAULES CLAU:

Universitat, comú, govern local, comunitat rural, Altafulla, autoorganització, suport mutu, consell general, compra de grans.

### ABSTRACT:

Local government organizations in rural Catalan communities during the 17th century have been poorly researched to date. This article analyzes the reasons for this neglect, including both documentary deficiencies and interpretive approaches. In order to explore the potential for future research in this area, the “comú” and “universitat” of Altafulla are taken as examples and two fundamental aspects of these local organizations are examined: self-organization and mutual aid. These two aspects are analyzed based on two of their manifestations: neighbourhood assemblies and joint grain purchases.

### KEY WORDS:

*Universitat, comú, local government, rural community, Altafulla, self-organization, mutual aid, General Council, grain purchase.*

### *Introducció*

L'estudi dels òrgans de govern local de les petites comunitats rurals catalanes anteriors a la Nova Planta ha patit un notable oblit historiogràfic, els motius del qual, més enllà de les raons materials derivades de l'escassetat documental, cal cercar-los en el mateix enfocament interpretatiu que se n'ha fet. La indefugible

Recepció: 17/05/2023. Avaluacions: 05/11/2023, 02/11/2023. Versió definitiva: 08/12/2023.

\* Carlos Terrón Vasco, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0151-468X>.

rellevància de la ciutat de Barcelona i, en general, l'interès suscitat per la vida urbana com a focus dels processos de transformació modernitzadora de l'època, l'allau documental que comportà la burocratització del segle XVIII enfront de les centúries prèvies, la concepció de la modernitat com un període definit pel procés de formació dels estats centralitzats i l'emergència de la burgesia com a classe dominant i configuradora del nou ordre, així com l'heterogeneïtat de les institucions locals al segle XVII, són alguns dels motius que justifiquen la marginalitat a què han estat abandonades les universitats dels pobles petits catalans. Tanmateix, cal tenir present que, atesa la realitat demogràfica de la Catalunya de l'època, aquests òrgans locals van tenir un paper determinant en la realitat quotidiana del gruix de la població, la qual cosa justifica el paper central que el seu estudi hauria de tenir a l'hora de descriure la societat catalana del segle XVII.

Per tal de valorar la profunditat a què es pot portar l'estudi de la rellevància que els òrgans de poder local van tenir a nivell material i simbòlic entre els veïns dels pobles, s'analitzarà el cas del comú i la Universitat d'Altafulla. La tria d'aquesta localitat es justifica perquè pateix d'una notable manca de documentació municipal (raó que ha provocat en part l'oblit historiogràfic abans esmentat) i perquè pertany a un àmbit geogràfic tradicionalment considerat com a procliu a l'aparició de tendències individualistes. D'aquesta manera, es podrà calibrar fins a quin punt pot arribar el coneixement del fenomen estudiat malgrat les limitacions instrumentals. Així, en l'estudi s'han fet servir els tres únics manuals notariais redactats per rectors de la parròquia d'Altafulla a l'època estudiada, i conservats a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona: els dels rectors Antoni Baldrich (1603-1612), Onofre Molner (1615-1619) i Gabriel Guardiola (1700-1710).

Per dur a terme aquesta aproximació s'analitzaran dos factors essencials en la configuració d'aquests òrgans de poder: l'autoorganització popular i el suport mutu (per a la qual cosa s'analitzaran pràctiques comunitàries com ara la presa de decisions per mitjà de les assemblees de veïns i la compra conjunta de grans per a l'abastiment del comú de la població, entre d'altres). Aquests aspectes, indestriables del funcionament de les universitats, situaren els òrgans locals en la marginalitat dels processos històrics coetanis que van acabar reeixint i imposant-s'hi, la qual cosa provocà, al seu torn, el seu arraconament en el relat històric de l'època.

### *Les universitats catalanes al segle XVII: dificultats i deficiències historiogràfiques*

Al segle XVII, el reforçament experimentat pel poder reial i els intents de consolidació d'unes estructures estatals centralitzades i homogeneïtzadores van provocar tot de tensions i conflictes entre aquestes forces unificadores i les institucions i els organismes la naturalesa de les quals, o fins i tot la seva pròpia existència, estava sent posada en perill. Els treballs que han analitzat, per al cas de Catalunya, les resistències contra les tendències absolutistes de la Corona s'han centrat en l'estudi de les institucions catalanes i els conflictes engegats per tal de preservar llur autonomia, passant de puntetes, en el millor dels casos, per les corporacions locals, amb l'excepció del cas de Barcelona i el d'altres ciutats mitjanes.

L'anàlisi de la vitalitat politicoinstitucional de Catalunya durant el segle XVII, que desmunta la visió tradicional de la «decadència», s'ha focalitzat així en les grans institucions, sense que hagi aparegut cap obra que abordi el tema del poder local de manera global. D'aquesta manera, quan hom parla de les institucions catalanes, i del pactisme en general, com a forces sistèmiques oposades al creixent autoritarisme de la monarquia, es fa referència sempre als grans organismes (Corts, Diputació, Consell de Cent).<sup>1</sup>

Ara bé, fora bo no oblidar que, més enllà (o més avall, podríem dir) de les grans institucions que representaven el que hom ha anomenat sistema pactista, pervisqueren pràctiques i organismes, diversos i particulars, que permeteren que el gruix de la població, en concret la que residia en poblacions petites, disposés d'àmbits de participació política amb una incidència notable en la seva vida diària. Les universitats,<sup>2</sup> enteses com la forma política que conformaven el conjunt de veïns

1. En aquest sentit, el balanç historiogràfic de la història de la Catalunya Moderna que feu Eva Serra el 2014 ja posava de manifest aquesta mancança. Eva SERRA, «Un quart de segle d'història moderna de Catalunya: balanç historiogràfic aproximatiu», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* 25, 2014, 299-328, de manera especial 315-324. Com a exemples d'aquesta tendència, els treballs de Josep Capdeferro, en parlar de les institucions participatives i representatives que es començaren a perdre amb els Segadors, no fan referència a les universitats, sinó a la Cort i la Generalitat. Josep CAPDEFERRO, «El vigor de les institucions de la terra a la vigília dels Segadors», dins Joaquim ALBAREDA (ed.), *Una relació difícil: Catalunya i l'Espanya moderna (segles XVII-XIX)*, Barcelona, Base, 2007, 47-83; Josep CAPDEFERRO i Adrià SAN MIGUEL, «Los hombres no són perfets»: revelacions dels processos de fiscalització institucional», *SCRIPTA* 13, 2019, 194-211; Josep CAPDEFERRO, «Les zones grises de l'observança: Diputació i/versus contrafaccions», dins Josep SERRANO (COORD.), *I Jornada de Dret Públic Català Víctor Ferro Pomà*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Jurídics, 2020, 33-49. De la mateixa manera, l'anàlisi de la dicotomia entre absolutisme i pactisme, o la reacció contra els intents de consolidar el poder reial a Catalunya, s'han analitzat des de l'òptica de les institucions, però no pas dels municipis. Cfr. Jon ARRIETA, «Catalunya entre els segles XVII i XVIII: reflexions sobre un canvi», *Revista de Dret Històric Català* 7, 2007, 87-111; Joan Lluís PALOS, «El Estado contra Cataluña? Estrategias de control y limitaciones del poder real en los siglos XVI-XVII», *Manuscritos: revista d'història moderna* 13, 1995, 143-154. En general, en tractar l'anomenada crisi del XVII, el paper dels municipis ha estat tractat de manera tangencial i fent referència sobretot al seu endeutament. SERRA, «Un quart de segle...», 313.

2. Jordi Casas defineix les universitats com els «cossos jurídics formats pels veïns o caps de casa, que progressivament anaren disposant d'òrgans de govern», a Jordi CASAS, «L'endeutament dels municipis catalans en l'edat moderna (segles XVII i XVIII)», *Revista de Dret Històric Català* 20, 2021, 11-85, 13, i Pere Gifre com «l'ens jurídic que aglutina els veïns», a Pere GIFRE, *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (Vegueria de Girona, 1486-1730)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012, 523, tot i que Josep Maria Font i Rius matisa que les conformaven la totalitat dels habitants d'un lloc encara que no hi haguessin establerts òrgans o règims de govern. Josep Maria FONT I RIUS, «Orígenes del règimen municipal de Cataluña (conclusión)», *Anuario de Historia del Derecho Español* 17, 1946, 229-585, 316 i 495. Aquestes comunitats locals de l'Antic Règim, segons Víctor Ferro, eren «una corporació, una associació natural i forçosa dels veïns, constituïda històricament des de la base, reconeguda i reglamentada després pel poder públic, però sempre conservant-ne la identitat original», Víctor FERRO, «El Dret català durant els segles XVI i XVII», *Revista de Dret Històric Català* 12, 2013, 9-108, 30. Sobre l'articulació jurídica del règim municipal anterior a la Nova Planta, vegeu Víctor FERRO, *El Dret*

–el «comú»– d'una localitat, aconseguiren, tot i que afeblides, resistir els embats d'aquelles forces homogeneïtzadores que anaren reforçant-se al llarg del segle XVII, les quals no foren capaces encara d'anorrear unes pràctiques de participació política diguem-ne horitzontals, per mitjà de les quals els veïns de les poblacions catalanes decidien sobre aspectes rellevants de la seva quotidianitat.<sup>3</sup> Finalment, però, aquestes corporacions locals acabarien sent unes de les víctimes més perjudicades –tan perjudicades que van acabar desapareixent– de les forces que maldaven per afermar l'absolutisme i el centralisme.

Tal com ja s'ha dit, els estudis que s'han fet sobre la política local catalana s'han centrat en bona mesura en els municipis més grans del Principat, els quals presentaven unes estructures i dinàmiques ben diferents de les dels petits nuclis rurals.<sup>4</sup> Això ha estat degut, en part, a la seva importància quantitativa i d'influència sobre la resta del territori. I aquests estudis, per la seva amplitud i precisió, han creat un relat històric que ha esdevingut hegemònic a l'hora de descriure la política «municipal»; un relat, però, en el qual no encaixa la realitat dels pobles petits.<sup>5</sup>

Al segle XVII, la majoria de la població catalana vivia en petites comunitats rurals. Segons el fogatge del 1553,<sup>6</sup> el 95% de les poblacions catalanes tenien menys de 100 focs (uns 500 habitants aproximadament), i hi vivia més de la meitat de la població, repartida entre 2.265 nuclis de població diferents.<sup>7</sup>

No hi ha dubte que els forts particularismes locals pel que fa a l'organització política de les universitats, amb la seva diversitat de maneres de funcionar i dinà-

*públic català: les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Barcelona, Eumo, 1987, 148-183, tot i que centrat majoritàriament en l'estructura del de Barcelona i el d'altres grans municipis, i dedicant uns quants paràgrafs al que anomena «locs de pagès» (181-182).

3. Les universitats (i les parròquies) són definides per Joaquim Puigvert com «instàncies institucionals a través de les quals la pagesia i els altres habitants del món rural s'organitzaren col·lectivament i social». Joaquim PUIGVERT, «Les universitats i les parròquies rurals», dins Emili GIRALT (dir.), *Història agrària dels Països Catalans*, vol. III, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, 2008, 585-606. En el mateix sentit, Eva SERRA, «La representació dels municipis rurals a les Corts», dins GIRALT (dir.), *Història agrària...*, 607-613, 607.

4. L'obra de Josep Maria TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808). Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*, Barcelona, Curial, 1983, per la seva envergadura, ha estat el referent dels estudis posteriors que se n'han fet, i aborda el tema des de l'anàlisi dels municipis més rellevants de Catalunya. Els treballs més recents també s'han centrat en aquests municipis grans: una visió panoràmica de la bibliografia al respecte, així com de les temàtiques tractades, a Antoni PASSOLA, «El municipio catalán del siglo XVIII y el régimen borbónico», dins María Ángeles FAYA DÍAZ (coord.), *Las ciudades españolas en la Edad Moderna: oligarquías urbanas y gobierno municipal*, Oviedo, KRK, 2014, 91-152, especialment 96-99.

5. Aquest fet ja va ser denunciat per Jordi Olivares, qui parla de la «presència abassegadora de Barcelona» en la historiografia catalana, a Jordi OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, Lleida, Pagès, 2000, 33-34.

6. Josep IGLÉSIES, *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1979.

7. Cal afegir-hi que, a començaments del segle XVII, tres quartes parts dels pobles catalans eren de jurisdicció baronial, la qual cosa provoca una notable diversitat quant a la seva estructura politicoadministrativa. OLIVARES, *Viles, pagesos...*, 31.

miques pròpies, dificulta fer un relat coherent i global del fenomen.<sup>8</sup> Caldria, doncs, recórrer a les anàlisis locals per poder trobar els punts comuns i els diferents, per copsar-ne l'evolució i les dinàmiques.

Però és aleshores quan hom s'ha d'enfrontar a la manca de documentació directa al respecte, la qual cosa sovint fa que s'hagi de recórrer a referències tangencials. A més a més, l'escassa documentació existent acostuma a fer referència a aquells temes sobre els quals, per la seva pròpia naturalesa, calia deixar constància escrita: per una banda, els conflictes i plets engegats per aquestes universitats davant instàncies superiors; per una altra, la que fa referència a aspectes econòmics, tant pel que fa als deutes com, de manera especial, a la gestió dels béns comunals.<sup>9</sup>

Això ha provocat que aquests aspectes documentats hagin estat sobredimensionats en la seva rellevància, quan la realitat és que sovint es tractava de fenòmens extraordinaris, poc habituals. És per això que les universitats apareixen sovint com a mers òrgans de gestió econòmica.

Cal tenir en compte, però, que en els fenòmens que es fonamenten en la consuetud tenen un paper cabdal les pràctiques que no deixen constància escrita (la tradició oral, els pactes de paraula, els acords tàctics), i que el funcionament de les universitats i els comuns moderns tenia el seu origen en pràctiques d'origen medieval que el costum havia mantingut en el temps, adaptant-les.<sup>10</sup> En els millors

8. TORRAS RIBÉ, *Els municipis...*, 19, diu «podem dir que les seves funcions eren omnímodes, complicadíssimes, i en absolut homogènies d'un municipi a un altre, de tal manera que hom ha arribat a comparar el municipi amb un estat en miniatura». Aquesta mateixa afirmació a PASSOLA, «El municipio...», 93. Així mateix, Pere Gifre ha remarcat el caràcter dinàmic i canviant d'aquestes institucions, a causa de les transformacions que es produïren en la seva composició interna, a GIFRE, *Els senyors útils...*, 521.

9. En ambdós aspectes, la segona meitat del segle XVII esdevingué una època cabdal en el procés de desballestament de les universitats, sobretot arran de l'endeutament provocat per les imposicions a què van estar sotmeses per part dels poders centrals durant la guerra dels Segadors. Fou a partir d'aquell moment que la majoria de plets en els quals es van veure involucrades començaren a girar al voltant dels deutes: Jordi OLIVARES, «Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors», *Recerques: història, economia, cultura* 33, 1995, 33-52. Per una altra banda, fou aleshores també quan s'aguditzà el que s'ha anomenat «assalt» als comuns: Pere GIFRE, «L'assalt als comuns. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)», dins Joan Josep BUSQUETA i Enric VICEDO (ed.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996. Aquest procés podria ser emmarcat en la teoria de la «tragèdia dels comuns», que Garret Hardin va popularitzar i que ha estat més recentment ampliada per Elinor Ostrom. Garret HARDIN, «The Tragedy of the Commons», *Science* 162:3859, 1968, 1.243-1.248, i Frank VAN LAERHOVEN i Elinor OSTROM, «Traditions and Trends in the Study of the Commons», *International Journal of the Commons* 1, 2007, 3-28.

10. Aquesta adaptació suposà diversos canvis en el funcionament de les institucions representatives, com ara l'accés de la noblesa als càrrecs municipals al llarg dels segles XVI i XVII o la introducció del sistema insaculatori. Per una banda, si durant els segles medievals la noblesa havia estat considerada un element estrany al municipi, des del segle XV el seu procés d'urbanització i la convergència dels seus interessos amb els de les elits urbanes feren augmentar la seva presència a les institucions de govern local. TORRAS RIBÉ, *Els municipis...*, 75-93. Per una altra,

dels casos, aquestes pràctiques havien quedat recollides en els llibres de Costums o Privilegis,<sup>11</sup> que eren els que regulaven la vida política local, atesa l'escassetat de disposicions legals generals que en feien referència.<sup>12</sup>

La desaparició o inexistència d'aquests llibres, així com la manca d'un estudi sistemàtic i global dels existents, ha fet que el tema del funcionament intern dels òrgans locals hagi quedat arraconat per la més abundant documentació notarial.<sup>13</sup>

Aquest cúmulo de circumstàncies ha provocat importants llacunes en el nostre coneixement d'una realitat força rellevant per a àmplies capes de la societat catalana del segle XVII. És cert que s'han estudiat les solidaritats internes d'aquestes comunitats, però sobretot s'han analitzat les solidaritats de resistència antisenyorial, o d'enfrontament amb altres comunitats veïnes, més que no pas les reproductives, de supervivència.<sup>14</sup>

Això ha estat així, segurament, perquè aquelles resistències deixaven constància documental en els plets de l'Audiència i en les discussions de Corts, mentre que a les solidaritats reproductives, per la seva pròpia realitat quotidiana i consuetudinària, hom ha d'aproximar-se emprant referències indirectes. La dificultat que suposa sostreure's de la subjectivitat inherent al productor de la documentació fa que sovint la visió resultant acabi reproduint les dades, la veu, el discurs de la documentació.<sup>15</sup>

A grans trets, les obres que han estudiat el poder local al segle XVII es poden classificar en quatre grans àmbits. Per una banda, aquelles que han analitzat amb detall les institucions polítiques que regien la política municipal i que s'han centrat

el procés d'implantació del sistema insaculatori, descrit a FERRO, *El Dret públic...*, 164-166, va generar fortes resistències, analitzades a TORRAS RIBÉ, *Els municipis...*, 94-116. En aquest sentit, FONT I RIUS, «Orígenes del règimen...», 508, argumenta que la monarquia va instaurar la insaculació per evitar la corrupció que suposava que els càrrecs fossin ocupats sempre per membres de les mateixes famílies.

11. FONT I RIUS, «Orígenes del règimen...», 231-238.

12. FERRO, *El Dret públic...*, 149. Sobre les fonts de dret de les universitats, GIFRE, *Els senyors útils...*, 525.

13. De fet, aquesta manca de documentació ja havia provocat nombrosos conflictes entre les viles i els senyors de l'època, ja que aquests intentaren limitar les atribucions de les universitats al·legant l'absència documental. Un exemple d'aquests conflictes és el que va haver d'afrontar Ferran II, qui havia establert en una pragmàtica de 1510 que els delmes i primícies eren universals, però que s'havien de respectar les concòrdies i els costums anteriors («pactes e concòrdias e sentèntias arbitrals e judicials passades en cosa judicada y costum inmemorial»); però la fórmula «costum inmemorial» no era gens clara, la qual cosa va generar diversos plets i va provocar que l'any següent el mateix rei, en una altra pragmàtica, hagués de definir-la com «que sie introduït de tant lonc temps ençà que no sie memòria de hòmens en contrari». Josep FONTANA (à. F. COSTA), «La pugna entorn dels delmes a les Corts catalanes del segle XVI (Per una història de les lluites de classe a la Catalunya del segle XVI)», *Nous Horitzons* 1, 1962, 41-45.

14. Eva SERRA, «Solidaritats pageses a la Catalunya moderna», dins Jaume BARRULL, Joan Josep BUSQUETA i Enric VICEDO (coord.), *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1998, 73-91; OLIVARES, *Viles, pagesos...*, 25-62.

15. Edward Palmer Thompson ja havia advertit sobre el biaix interpretatiu que provoquen els límits de la documentació. Edward Palmer THOMPSON, *Customs in Common*, Londres, Merlin Press, 1991, 17-18.

en les grans ciutats, la qual cosa pot portar a l'errònia percepció que a tots els municipis es donava aquesta mateixa realitat. Per una altra, una altra línia d'investigació ha portat valuoses anàlisis sobre les relacions, sovint conflictives, entre els poders locals i la resta d'institucions, ja siguin catalanes o reials, però sense endinsar-se en les dinàmiques internes d'aquests poders locals. Un tercer àmbit ha estat el de la gestió dels béns comunals, en especial la seva privatització durant l'època tardomoderna, emmarcada en l'anomenada «tragèdia dels comunals» i molt lligada al procés d'endeutament patit per les universitats arran de la revolta dels Segadors. I, finalment, han anat apareixent arreu del territori innombrables estudis d'història local que, de maneres diverses i asistemàtiques, ofereixen informació de gran valor però sense que hagi aparegut cap obra de conjunt.<sup>16</sup>

Un altre problema al qual s'enfronta el coneixement que hom té dels organismes de poder local catalans del segle XVII és el fet que sovint hagin estat descrits des de l'òptica del segle XVIII. L'ocupació i dominació castellana derivades de la Guerra de Successió comportaren la desaparició d'aquestes estructures de govern popular,<sup>17</sup> les quals ja havien patit un primer intent de control, sobretot al segle XVII, aprofitant llur endeutament, per part del poder comtal i de les elits.<sup>18</sup> Finalment, les universitats van ser substituïdes per unes de noves la funció de les quals era la de controlar i menar, per part del poder reial, el govern local: es tractava d'organismes de naturalesa ben diferent.<sup>19</sup>

La imposició d'unes noves institucions municipals, els ajuntaments, va suposar la uniformització d'una realitat que fins aleshores havia estat ben diversa i una total pèrdua de llur autonomia, alhora que es produïa un distanciament pregon entre governats i governants.<sup>20</sup>

16. FERRO, «El Dret català...», 30, ja havia dit que el municipi català és «un dels temes de la història juridico-institucional més difícils de sintetitzar». En aquest mateix sentit, SERRA, «Un quart de segle...»; CAPDEFERRO, «El vigor...»; Ricard TORRA I PRAT, *La Visita del General de Catalunya: la institució i el seu encaix en el sistema institucional català d'època moderna (segles XV-XVIII)*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2018, i Eduard MARTÍ FRAGA, «La culminació del constitucionalisme català: les Corts de 1701 i 1705», *Catalonia* 26, 2020, 21-33.

17. Segons una disposició de 6 de juliol del 1717 del capità general de Catalunya «quedan extintos y abolidos todos aquellos congresos, juntas, consejos o ayuntamientos que en los lugares de Cataluña, en numeroso concurso de personas solían congregarse (...) refundiéndose en ellos toda la representación de aquel pueblo», citat a Robert CASADEVALL, «L'ajuntament d'Altafulla durant el segle XVIII (1718-1800)», *Estudis altafullencs* 6, 1982, 13-46, 14.

18. TORRAS RIBÉ, *Els municipis...*, 14-16, assenyalava que l'aristocratització dels poders locals ja s'havia començat a produir al segle XVII, contràriament a l'opinió de Joan Mercader, qui la situava a la Nova Planta. En el mateix sentit, Jordi CASAS I ROCA, «L'endeutament dels municipis catalans en l'edat moderna (segles XVII i XVIII)», *Revista de Dret Històric Català* 20, 2021, 11-85.

19. En paraules de FERRO, «El Dret català...», 30, cal «marcar unes diferències amb una institució moderna aparentment homòloga de les antigues universitats locals, però en realitat bastant diferent: el modern municipi». En aquest sentit, TORRAS RIBÉ, *Els municipis...*, 143, i SERRA, «Solidaritats pageses...».

20. PASSOLA, «El municipi catalán...», 93.

Tanmateix, sovint s'ha analitzat el poder local de tot l'Antic Règim seguint els paràmetres i l'esquema d'aquests nous organismes sorgits de la Nova Planta, àdhuc la seva terminologia: municipis, ajuntaments, regidors... Aquesta circumstància s'ha vist agreujada pel fet que hom disposi per al segle XVIII de moltíssima més documentació que per als segles anteriors.

A més a més, potser caldria considerar la importància que en aquest oblit historiogràfic ha tingut la dificultat que suposa fer encaixar l'existència d'aquestes organitzacions populars, locals i en certa manera horitzontals, i llur desaparició, en la narració que presenta l'edat moderna (i en general, la història de la humanitat) com una etapa de progrés, de perfeccionament. Que el gruix de la població, catalana en aquest cas, tingués més capacitat de participació política en el segle XVII que no pas en el XVIII és una anomalia que desvirtua aquest discurs.

Cal tenir present també que aquest suposat progrés s'esdevingué en paral·lel amb la conformació dels estats moderns, fent que el discurs il·lustrat hegemònic identifiqués l'acció política amb la participació en les estructures d'aquells nous estats.<sup>21</sup> D'aquesta manera quedava arraconat, fins a fer semblar invisible, qualsevol altre tipus d'intervenció en allò comú que no es vehiculés per mitjà dels seus canals.<sup>22</sup>

A tot això cal afegir-hi la tendència a considerar la història europea com un llarg procés de desenvolupament de la burgesia.<sup>23</sup> La metamorfosi que aquesta classe social experimentà durant l'Antic Règim, esdevenint un pilar fonamental i fundacional del nou ordre sorgit de l'ensulsiada del món medieval, hauria servit per menystenir les organitzacions de poder local com una rèmorra d'un passat inoperant en tant que la burgesia ja no es podia servir d'elles i, fins i tot, suposaven un perill per a la seva hegemonia social, econòmica i àdhuc política.<sup>24</sup>

21. El menysteniment de l'autonomia local, enfront de les suposades virtuts de la racionalització amb què s'intentava defensar l'absolutisme vuitcentista, és el que portà Campomanes a fer seves les paraules d'Andrés Navagero, ambaixador de Venècia, qui havia referit «en su viaje de España, que en el año de 1523, en que pasó por Cataluña, estaba casi despoblada y llena de delinquentes y bandidos por el abuso de sus leyes municipales. Y en la misma constitución permaneció hasta el presente siglo, en que la nueva planta de gobierno que la dió Felipe V restableció la justicia». Pedro RODRÍGUEZ DE CAMPOMANES, *Discurso sobre el fomento de la industria popular*, Madrid, Imp. Antonio de Sancha, 1774, 72.

22. Murray BOOKCHIN, *Urbanization Without Cities. The Rise and Decline of Citizenship*, Montreal/New York, Black Rose Books, 1992, critica la confusió entre política i estatisme, i analitza el fenomen per mitjà del qual la creació dels estats moderns va comportar la pèrdua de capacitat participativa en política del gruix de la població, alterant la jerarquia de lleialtats: fins aleshores, la unitat bàsica del govern havia estat el municipi, i els individus eren, políticament parlant, homes locals, ciutadans («townsman»).

23. OLIVARES, *Viles, pagesos...*, 34.

24. TORRAS RIBÉ, *Els municipis...*, 83-93, descriu el procés per mitjà del qual la reglamentació originària dels poders locals, que s'havia fet per protegir els interessos del municipi, va anar modificant-se per beneficiar les oligarquies: s'havia passat de considerar el govern municipal com una eina per al bé comú a considerar-lo com una eina de control i poder. Parlant d'aquest procés, l'autor fa seva l'expressió braudeliana de «traïció de la burgesia». Dècades abans, Kropotkin havia

En aquest sentit, un dels aspectes estudiat més a bastament ha estat la relació de les elits locals amb el poder municipal, i la progressiva influència i control que hi van exercir.<sup>25</sup> Tanmateix, caldria tenir en compte que, en els pobles petits, el mateix concepte d'elit significava quelcom de diferent que en les grans ciutats, i que el seu paper en la vida de la comunitat i influència en els organismes de poder local també havia de ser, per tant, diferent.<sup>26</sup>

No hi ha dubte que els ajuntaments sorgits de la Nova Planta van ésser parasitats pels grups dominants que prosperaren a recer de la nova monarquia,<sup>27</sup> però ja abans les elits havien intentat de controlar les institucions locals en benefici propi. Això portà Torras Ribé a dir que el municipi era l'«expressió del grup dominant de cada població, i al qual les principals famílies intenten d'accedir per acreditar la seva preeminència social».<sup>28</sup> Tanmateix, de nou, caldria sospesar la importància que aquest fenomen tingué en els pobles petits, valorant la llibertat d'actuació de què disposaven els jurats i els síndics, i la seva fiscalització i control per part de les assemblees de veïns, i fins a quin punt la seva actuació era merament de gestió més que no pas política.<sup>29</sup>

parlat d'«apèndixs parasitaris» en descriure aquest procés com una revolta dels individus contra les institucions, amb l'objectiu d'augmentar la seva riquesa i el seu poder. PIOTR KROPOTKIN, *El suport mutu. Un factor d'evolució*, Barcelona, Virus, 2021 (1a ed. 1902), 32.

25. Un dels aspectes més analitzat d'aquest fenomen ha estat el procés d'usurpació dels comunals per part dels hisendats per mitjà de la seva privatització. ROSA CONGOST i JOSÉ MIGUEL LANA (ed.), *Campos cerrados, debates abiertos: análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*, Pamplona, Universidad Pública de Navarra, 2007; ROSA CONGOST, «Comunales sin historia. La Catalunya de los masos o los problemas de una historia sin comunales», dins SALUSTIANO DE DIOS, JAVIER INFANTE, RICARDO ROBLEDO i EUGENIA TORIJANO (ed.), *Historia de la propiedad en España: los bienes comunales, pasado y presente*, Madrid, Centro de Estudios Registrales, 2002; PERE GIFRE, «Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya. Primeres hipòtesis (segles XVII-XIX)», dins ROSA CONGOST i LLUÍS TO, *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-Est (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999; GIFRE, «L'assalt als comunals...», i ELISA BADOSA, «Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII», *Pedralbes: revista d'història moderna* 10, 1990, 51-66.

26. Resta per fer encara, als pobles petits, el que Torras Ribé anomena «biografia social del poder», per tal de copsar-hi l'abast d'aquest fenomen. TORRAS RIBÉ, *Els municipis...*, 30-33.

27. SERRA, «Solidaritats pageses...». Aquestes tendències individualistes no poden ser deslliçades del reforçament dels estats moderns que s'estava produint en aquell mateix moment. Ja Kropotkin advertia que «l'absorció per part de l'estat de totes les funcions socials va afavorir, necessàriament, un individualisme desenfrenat i estret de mires. A mesura que creixien les obligacions cap a l'Estat, els ciutadans van deixar de sentir-se en deure els uns amb els altres»: KROPOTKIN, *El suport mutu...*, 239.

28. TORRAS RIBÉ, *Els municipis...*, 20.

29. FERRO, *El Dret públic...*, 181-182, afirma que als «llocs de pagès» els senyors exercien molt més control sobre les universitats que no pas en els grans, ja que aquestes comunitats no tenien prou força per resistir-s'hi. Tanmateix, la manca de fonamentació documental d'aquesta afirmació fa planar dubtes sobre la seva universalitat, ja que caldria calibrar la força i capacitat d'imposar la seva voluntat tant de les petites comunitats com de les petites baronies, en cada cas, per poder fer una radiografia general d'aquesta tensió.

Sigui com sigui, les actuacions que els comuns van protagonitzar contra els intents d'imposició i control per part de les oligarquies, inscrites en el context general de desenvolupament i afermament de la burgesia, han estat presentades sovint, des d'un enfocament teleològic d'arrel il·lustrada, com a reaccionàries i contràries al progrés.<sup>30</sup>

Aquest cúmul de factors ha fet que no s'hagin estudiat els comuns moderns des de dins, com un element essencial de la vida de les persones, sinó com un esglaó intermedi entre el poder i la unitat familiar. Tanmateix, no es tractava només de la unitat bàsica de representativitat,<sup>31</sup> sinó que era l'únic àmbit d'intervenció política, entesa com a participació en la direcció i gestió dels afers públics, de la majoria de la població, que atenyia les seves necessitats i, en els àmbits rurals, allunyats molts cops dels interessos de les elits, aconseguí mantenir una estructura horitzontal de representativitat i d'autogestió, esdevenint un sistema d'autoorganització popular de suport mutu.

### *El comú i la Universitat d'Altafulla al segle XVII*

L'estudi d'una petita comunitat rural, Altafulla en aquest cas, pot servir per exemplificar les problemàtiques descrites anteriorment. Altres poblacions properes, com ara la Nou de Gaià –pertanyent a la mateixa baronia que Altafulla– o Torredembarra, permetrien sense dubte una anàlisi més detallada del funcionament dels seus òrgans locals, ja que han conservat documents relatius al seu funcionament.<sup>32</sup> Tanmateix, el cas d'Altafulla –sobre la universitat de la qual no s'ha conservat cap font directa, i pateix d'una notable escassetat documental per al segle XVII– permet posar de manifest com les problemàtiques que envolten els estudis de la política local durant el segle XVII tenen sovint el seu origen més en enfocaments historiogràfics que no pas en mancances documentals.

30. OLIVARES, *Viles, pagesos...*, 34-35. Per la seva banda, Peter BLICKLE, «El principio del bien común como norma para la actividad política: (La aportación de campesinos y burgueses al desarrollo del Estado Moderno temprano en Europa Central)», *Edad Media: revista de historia* 1, 1998, 29-46, ha fet una revalorització de la política local d'inicis de l'edat moderna, assenyalant que fou l'àmbit en el qual es va anar conformant la idea del bé comú. Sobre el suposat caràcter «reaccionari» de les classes populars davant l'emergència de les forces estatistes i capitalistes, encara continua vigent l'enfocament d'E. P. Thompson, segons el qual aquesta resistència pretenia evitar les imposicions de les elits que empitjoraven les seves condicions de vida. THOMPSON, *Customs...*, 8-10. En el mateix sentit, Hans MEDICK, «Plebeian culture in de transition to capitalism», dins Raphael SAMUEL i Gareth STEDMAN JONES (ed.), *Culture, ideology and politics*, London, Routledge & Kegan, 1982, 84-112. Sobre la pagesia catalana com a classe econòmicament modernitzadora, Rosa CONGOST; Jordi PLANAS, Enric SAGUER; Enric VICEDO, «¿Quién transformó la agricultura catalana? Los campesinos como actores del cambio agrario en Cataluña, siglos XVIII-XX», dins Ramon GARRABOU (ed.), *Sombras del progreso. Las huellas de la historia agraria*, Barcelona, Crítica, 2010, 171-197.

31. FERRO, «El Dret català...», 30-31, i PASSOLA, «El municipio catalán...», 93.

32. Lluís VIRGILI, *Llibre del Consell del Lloch de La Nou (1649-1709). De la guerra dels Segadors a la guerra de Successió*, Valls, Cossetània, 2011, i Josepa CUBELLS, «Concòrdies entre els senyors i el municipi de Torredembarra els anys 1524 i 1626», *Estudis altafullencs* 4, 1980, 41-59.

El present treball no pretén estudiar de manera sistemàtica i completa la universitat i el comú d'Altafulla, sinó valorar la importància, material i simbòlica, que els àmbits de participació pública van tenir per a les poblacions dels petits pobles rurals de la Catalunya del XVII.

Altafulla, poble situat a la desembocadura del riu Gaià, arran de mar i a poc més de 10 km de la ciutat de Tarragona, al segle XVII era terra de baró,<sup>33</sup> i la seva activitat econòmica principal era l'agricultura dedicada als productes típicament mediterranis (cereals, olivera, vinya), complementada amb activitats pesqueres i menestrals, i una incipient però encara molt poc nombrosa quantitat de negociants i comerciants.

Segons el fogatge de 1553, Altafulla comptava amb 44 llars,<sup>34</sup> mentre que a un capbreu de 1609 s'hi consignaren 48 caps de família.<sup>35</sup> Amb aquestes xifres, hom pot estimar la població altafullenca d'inicis del segle XVII al voltant de les 300 persones.<sup>36</sup> Al llarg del segle XVII (en una progressió impossible de determinar a causa de la pèrdua dels llibres parroquials) la població es va doblar, i el 1717 la població havia ascendit a 728 persones.<sup>37</sup>

Al llarg del segle XVII, Altafulla no presenta una alta conflictivitat ni social ni judicial, més enllà d'episodis puntuals emmarcats en fenòmens globals com ara la pirateria o la mateixa revolta dels Segadors, i alguns plets per motius econòmics.<sup>38</sup>

De la mateixa manera, tampoc no gaudia d'una gran quantitat de béns comunals, a diferència dels pobles de muntanya, els quals disposaven d'extensos prats i boscos de propietat i ús comunals. Segons el capbreu de 1609, el comú posseïa una finca de 30 jornals (anomenada «el Prat», una parcel·la inundable a tocar del mar, que va ser venuda el 1796),<sup>39</sup> la Casa de la Vila i dos patis al nucli urbà.

Hom té la percepció, en llegir les obres d'història local, que el comú i la Universitat d'Altafulla no tenien gaire poder ni incidència en la vida pública. De fet, ningú, mai, ha estat interessat a estudiar-los en profunditat. I quan n'han aparegut referències, ha estat o bé des d'una perspectiva anacrònica (es descriuen com si fossin els

33. Al segle XVII van ocupar la senyoria les famílies Corbera i, des del 1672, els Montserrat, els quals obtingueren el 1681 el títol de Marquesos de Tamarit i en mantingueren la possessió fins a la seva extinció al segle XIX.

34. IGLÉSIES, *El fogatge...*, 415.

35. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT), fons de la parròquia de Sant Martí d'Altafulla [en endavant FA], *Capbreu de 1609*, 1648.

36. A l'hora de determinar el nombre d'habitants que cal assignar a cada foc, xifra que tradicionalment s'havia situat al voltant del 5, estudis recents han obtingut dades de 6 o més. Llorenç FERRER ALÓS, «L'evolució de la població de Catalunya als segles XVI i XVII. Estantament, crisi i creixement», *Pedralbes* 41, 2021, 91-142, 96-97.

37. Josep IGLÉSIES, *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*, I, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1974, 309.

38. Una visió global de l'Altafulla de l'època a Salvador ROVIRA, *Altafulla siscentista. La vida en una vila del Baix Gaià al segle XVII*, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, 1997; Salvador ROVIRA, *Història d'Altafulla II. L'Edat Moderna (1479-1868)*, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, 2007.

39. Arxiu Municipal d'Altafulla (AMA), expedient de béns comunals: Venda i dessecació de la Llacuna d'Altafulla, Escritures dels Censos del Prat, 1796.

ajuntaments sorgits de la Nova Planta) o bé intentant fer encabir la seva estructura i funcionament en l'esquema proporcionat pels estudis dels grans municipis.<sup>40</sup>

Per una altra banda, tal com s'ha assenyalat en la introducció d'aquest treball, els abundants estudis d'història local que prenen com a àmbit aquesta zona han tendit a parlar de les elits, les quals en el cas d'Altafulla estaven conformades pels senyors de la vila, uns quants negociants ennoblits a inicis del segle XVIII i una emergent classe comerciant que progressivament va anar esdevenint propietària de terres, alhora que anà ocupant els càrrecs municipals amb la voluntat de fer-los servir per als seus interessos, sobretot a partir del segle XVIII.<sup>41</sup> Aquests estudis locals han reproduït, repetint-lo, el relat de la documentació, la qual cosa explicaria l'abundància de treballs relatius al segle XVIII en comparació amb una exigua producció sobre el segle XVII.<sup>42</sup>

Amb relació al comú i la Universitat d'Altafulla, cal tenir present que la documentació conservada només en fa referències tangencials, atès que els documents «municipals» resten desapareguts. Aquest fet dificulta, o fa impossible, de fer-ne una anàlisi àmplia i completa, ja que la informació sobre el seu funcionament ha de ser extreta, per al·lusió, de notícies indirectes, recollides, tal com s'ha dit en la introducció del present treball, als manuals notariais redactats pels rectors d'Altafulla de l'època.

Altafulla pertany a la zona de Catalunya en la qual hom ha considerat tradicionalment que l'individualisme tenia més pes que el sentit de col·lectivitat.<sup>43</sup> Aquest creixent individualisme sembla que va anar estenent-se al llarg de l'edat moderna a la Catalunya Nova,<sup>44</sup> on les conteses entre els grups oligàrquics trobaren un ideal camp de batalla en la lluita pel control dels governs locals. Tot i així, hom pot afirmar que, al segle XVII, aquestes diferenciacions i rivalitats internes encara no foren decisives i que arreu pervisqueren les solidaritats comunitàries.<sup>45</sup>

40. Cfr. ROVIRA, *Altafulla siscentista...*, 131.

41. Salvador ROVIRA, «Los Comerciantes de Altafulla (segunda mitad del siglo XVIII)», *Estudios altafullencs* 2, 1978, 29-92; Salvador ROVIRA, «Activitats econòmiques dels altafullencs del segle XVIII», *Estudios altafullencs* 4, 1980, 61-81, i CASADEVALL, «L'ajuntament d'Altafulla...».

42. Un repàs a la prolífica bibliografia aportada pel Centre d'Estudis d'Altafulla pot donar una idea de l'abast d'aquest fenomen.

43. Josep Maria BRINGUÉ I PORTELLA, «Comunitats en franc alou. El Pallars Sobirà, segles XV-XVIII», dins Ernest BELENGUER, Jaume DANTÍ i Valentí GUAL (ed.), *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Dalmau Editor, 1998, 63-79, 64. PUIGVERT, «Les universitats...», 585.

44. Caldria, però, matisar la pertinença d'Altafulla i els pobles del Gaià a l'anomenada Catalunya Nova (sense entrar a discutir l'adequació a la realitat del mateix terme) tenint en compte que el seu poblament es va originar en un territori de marca amb anterioritat a les grans campanyes d'expansió sud-occidental. Antoni VIRGILI, «Els fills de Tamarit (L'origen medieval de les localitats del Baix Gaià)», *Estudios altafullencs* 25, 2001, 7-22, i Marina MIQUEL, «Ipsa Marcha Extrema. Les terres del Gaià als segles X i XI», *La Resclosa* 1, 1997, 27-35.

45. OLIVARES, *Viles, pagesos...*, 39. Per la seva banda, SERRA, «Solidaritats pageses...», 76, afirma que la realitat socioeconòmica de la Catalunya Vella, en girar entorn del mas, la feia més individualista, mentre que «la societat pagesa catalano-occidental sembla ser més igualitària en la pobresa de la majoria i estar més aferrada, per raons d'origen i viabilitat reproductiva, a les solidaritats comunals».

Sense entrar a valorar la certesa de l'afirmació que el sentit de col·lectivitat tenia més rellevància en els pobles de muntanya que no pas en la resta del territori (resulta difícil establir un criteri nítid sobre el qual assentar aquesta comparació), al Baix Gaià del segle XVII, malgrat que es donaven totes les circumstàncies perquè s'imposés l'individualisme, existia un fort sentiment comunitari i de suport mutu. Dos fenòmens resulten paradigmàtics a l'hora de copsar aquest fenomen. Per una banda, el fet que el comú dels veïns d'Altafulla continués mantenint el costum d'aplegar-se per gestionar els afers de la comunitat. Per una altra, l'existència de determinades pràctiques de solidaritat comunitària, com quan la universitat autogestionava l'abastiment de productes de primera necessitat per al comú dels veïns del poble.

*Autoorganització: el consell general i les assemblees de veïns*

La pràctica de les reunions del consell obert o general, assemblees en les quals participaven tots els veïns de la població (o, si més no, els caps de casa de totes les famílies) reunits en un lloc públic, havia anat perdent, a tot Catalunya, la vitalitat i extensió que sembla haver tingut a l'edat mitjana. Des del segle XIV, aquest òrgan de govern local havia anat desapareixent, o si més no perdent atribucions i freqüència, en les ciutats més populoses de Catalunya.<sup>46</sup>

No disposem d'una cronologia clara i precisa del fenomen, el qual respon a les dinàmiques locals i, per tant, presenta forts particularismes. Tot i així, al llarg dels primers segles moderns, tenim referències de nombroses poblacions en les quals aquests consells generals van anar sent progressivament substituïts en les seves atribucions per consells reduïts, compostos per un nombre inferior de consellers que eren triats pel consell general.<sup>47</sup> El mètode d'elecció d'aquests consells reduïts variava d'una població a una altra (igual que la seva denominació), evolucionant també amb el temps: «a més veus», per insaculació, cooptació...<sup>48</sup>

La principal raó esgrimida per dur a terme aquesta substitució va ser la manca d'operativitat de les assemblees generals de veïns, ja que el gran nombre de participants desembocava sovint en conflictes interns i aldarulls.<sup>49</sup> Malgrat aquesta ar-

46. TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans...*, 60, seguint Josep Maria FONT I RIUS, «Ordenanzas de reforma orgánica en municipios rurales catalanes: siglos XVI-XVIII», *Anuario de historia del derecho español* 31, 1961, 569-610.

47. Múltiples exemples d'aquesta aparició dels consells reduïts o estrets a finals de l'edat mitjana, a Jordi CASAS ROCA, *La hisenda municipal catalana: de la baixa edat mitjana a la revolució liberal (segles XIII-XIX)*, Lleida, Pagès editors, 2015, 14-22, i també a FONT I RIUS, «Ordenanzas de reforma...». Tot i que la instauració d'aquests consells estrets no va significar la desaparició dels consells generals, el seu ús per part de les oligarquies que els coparen va ser una de les causes de la crisi que afectà les universitats al segle XVII: Antoni PASSOLA, *Oligarquia i poder a la Lleida dels Àustria*, Lleida, Pagès editors, 1997.

48. FERRO, *El Dret públic...*, 157.

49. En alguns casos, com en el dels «Estatuts, capítols i ordinacions» de la Fatarella de 1705, s'adduïa que el consell reduït evitava que s'elegissin, com passava en els consells generals, per-

gumentació, la nova articulació del poder local a través dels consells reduïts va generar un control més gran de les institucions per part de les oligarquies, que van acabar patrimonialitzant-les, la qual cosa va comportar l'extensió de les males pràctiques en la seva conducció.<sup>50</sup>

Tot i així, els consells generals van mantenir, si més no en un principi, la potestat de nomenar els membres dels consells reduïts, conformats per un nombre limitat que podia oscil·lar d'una població a una altra, però aquesta atribució fou progressivament substituïda als segles XV i XVI pel recurs al mètode insaculatori.<sup>51</sup>

De nou, la descripció d'aquest procés de substitució s'ha fet atenent la realitat de les localitats més grans, en les quals podia semblar més evident la manca de funcionalitat de reunions nombroses, però en les petites comunitats rurals no devia semblar lògic ni pràctic crear un consell reduït quan el propi consell general ja era prou reduït.<sup>52</sup>

És per això que hom té constància, al segle XVII, de localitats en les quals encara era el consell obert o general qui gestionava i dirigia els afers públics, nomenant directament uns representats (jurats, cònsols, paers...) les funcions dels quals eren merament executives. Tot i que aquests càrrecs anuals, així com els síndics nomenats per a funcions extraordinàries, actuaven com a gestors en nom i interès del comú, el fet que fossin els encarregats de signar documents els ha donat una presència historiogràfica molt més rellevant de la que possiblement tingueren, arribant-se fins i tot a afirmar que la funció essencial dels consells oberts era el seu nomenament.<sup>53</sup> Tanmateix, aquesta presència documental no hauria de fer oblidar

sones «poc hàbils» per al govern de la població, en una reacció de l'oligarquia local contra el predomini dels més febles. FONT I RIUS, «Ordenanzas de reforma...», 575-576. El mateix s'argumentà a la vila de Cardona el 1558, en les Ordinacions de la qual es deia que «per fer-se axí a veus dita elecció de Cònsols se procuraven algunes divisions, inimícies, inquietuts e particulars passions, de hont los effectes e propries voluntats subiectaven la rahó algunes vegades...», citat a Andreu GALERA, «El "Libre en lo qual stan contenguts la forma y modo de ensacular de dos en dos anys y traure quiscun any los honorables consols de la Vila de Cardona" (any 1588)», *Pedralbes* 13, 1993, 485-494, 488, i també a Sant Joan de les Abadesses el 1630: «... de la multitud y número incert de les persones que entren vuy en lo Concell general de dita Vila de sanct Joan les Abadesses, sens electió alguna de ditas personas, [...] resulta gran confusió, concedeixan a dita Vila [...] un Consell Jurat, en lo qual no pugan entrar més de trenta personas», citat a Josep Maria MADURELL, «Les Ordinacions de la vila de Sant Joan de les Abadesses de 1630», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 23, 1976, 35-52, 46.

50. FONT I RIUS, «Ordenanzas de reforma...», 579-580, i TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans...*, 62-65. Això va provocar que apareguessin conflictes entre aquests consells reduïts i les universitats. Cfr. Maria Àngels SANLLEHY, «El llibre de capítols d'Arties. Les ordinacions d'una universitat aranesa», *Estudis d'història agrària* 11, 2005, 209-33, 212.

51. TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans...*, 102-103.

52. FONT I RIUS, «Ordenanzas de reforma...», 37.

53. Enrique ORDUÑA, *Democracia directa municipal, concejos y cabildos abiertos*, Madrid, Civitas, 1994, 180.

que la presa de decisions era facultat del consell, que era també qui fiscalitzava la feina dels jurats i els síndics, els quals, per tant, li devien observança.<sup>54</sup>

No sembla agosarat inferir que, en petits pobles que dirigien els seus afers públics en reunions que aplegaven tots els veïns de la localitat, devia existir un fort sentiment de comunitat. La documentació conservada no permet escatir com devia ser el funcionament intern d'aquestes assemblees (quines tensions internes hi convergien, quin paper hi tenia la pressió de l'opinió pública, quines preeminències es posaven en joc o quins eren els criteris i els valors sobre els quals es prenien les decisions), però la seva pròpia existència ja és un signe del funcionament orgànic d'aquelles societats, en les quals era el comú, i no pas els individus, qui s'en-carregava del funcionament de la cosa pública.

Resulta simptomàtic de moltes de les problemàtiques exposades en la introducció del present treball el fet que aquestes reunions dels consells oberts, amb la seva manca de reglamentació, la seva lliure espontaneïtat, hagin estat adjectivades com a «rudimentàries»,<sup>55</sup> «senzilles»<sup>56</sup> o «primitives»,<sup>57</sup> esmentant la seva eventualitat com a senyal d'inconsistència.<sup>58</sup> Portant a l'extrem aquests prejudicis, s'ha arribat a manifestar que els consells oberts no eren veritablement un òrgan de govern.<sup>59</sup>

A Altafulla, on a començaments del segle XVII hi vivien unes 50 famílies, no devia semblar necessària ni pràctica la creació d'un consell reduït. Malgrat la pèrdua de la documentació del comú, als registres notarials, que són la font d'informació més abundant per a l'Altafulla del XVII, no hi ha registrada cap notícia sobre l'existència de cap tipus de consell reduït, però sí que proporcionen nombroses referències a la celebració de consells generals de tots els veïns.<sup>60</sup>

Així, per exemple, el novembre de 1616 els tres jurats del poble van recórrer al rector en qualitat de notari per adreçar-li al batlle la següent petició: «Vos demanam llicència per a tenir consell en lo lloc on se acostuma congregat, per coses necessaries tocants al govern de tot lo poble».<sup>61</sup> Aquesta petició de permís al batlle del senyor per a la convocatòria de la reunió del consell era normativa (en aquest cas es va recórrer al notari perquè s'havia originat un conflicte amb el batlle sobre la

54. La preeminència del consell per sobre dels cònsols (jurats) ha portat PASSOLA, «El municipio catalán...», 96, a anomenar els municipis anteriors a la Nova Planta com a municipis «conciliars» enfront de la terminologia «municipis consulars» emprada per Torras Ribé.

55. FONT I RIUS, «Orígenes del régimen...», 300 i s.

56. FONT I RIUS, «Ordenanzas de reforma...», 37.

57. TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans...*, 60.

58. ORDUÑA, *Democracia directa...*, 179.

59. Un exemple d'aquest fenomen és l'afirmació que «ben bé fins a finals del s. XVI no hi havia un govern propi per la vila de Calella, el veïnat es regia mitjançant un consell obert», a Meritxell BRAGULAT, «Els acords del comú de la Universitat de Calella, 1650-1653», *Pedralbes: revista d'història moderna* 13, 1993, 601-608, 602.

60. Encara que la documentació de vegades l'anomeni «consell general» o fins i tot «Magnífich Consell», la majoria de vegades s'hi refereix com «lo consell» sense adjectivar. Cfr. AHAT, FA, caps 1, unitat 11, *Manual Notarial del rector Molner 1603-1618* [en endavant MNM], i AHAT, FA, caps 3, unitat 9, *Manual notarial del rector Guardiola 1700-1710* [en endavant MNG].

61. AHAT, FA, MNM, f. 108v.

convocatòria i calia deixar-ne constància), però tot sembla indicar que es tractava d'un mer formalisme.<sup>62</sup>

Per una altra banda, la vaga referència al lloc de celebració del consell ja denota que es tractava d'una pràctica consuetudinària i coneguda per tothom.<sup>63</sup> De fet, no hi ha cap referència al lloc exacte de celebració de les reunions del consell (en cas que n'hi hagués), ja que sempre es convocaven «ubi soliti».<sup>64</sup> Es podria especular, però, que aquestes reunions es duïen a terme a la plaça de la Vila, situada aleshores davant de l'església, ja que en una visita pastoral de 1656 l'arquebisbe manifestava: «Havent trobat que la gent així de Ivern com de estiu esta davant de la porta de la Iglesia y del SS. Sacrament que esta enfront amb grandissima indecencia així manam que dins dos mesos despues de la publicacio de esta fassen un Consell a la porta los Jurats pena de deu lliures pagadoras de propis».<sup>65</sup> Les reunions dels veïns a la plaça de la Vila sembla un costum arrelat a la població, no només per a la celebració de les reunions del consell sinó també per a altres qüestions extraordinàries, com quan el 1700, en subhastar-se el vintè per tal de recaptar diners per pagar la nova església, es feu un «encant publich en la plassa de la present Vila».<sup>66</sup>

Sigui com sigui, sembla que els veïns eren convocats a aquestes reunions del consell «ab so de campana»,<sup>67</sup> unes convocatòries que devien ser freqüents i no pas extraordinàries, com posa de manifest que la llicència abans citada es demanés «per coses necessàries tocants al govern de tot lo poble», sense especificar cap assumpte determinat que en justificués la celebració.

Malgrat tenir constància de l'existència d'unes ordinacions<sup>68</sup> i d'un llibre del consell,<sup>69</sup> la seva pèrdua fa impossible conèixer el desenvolupament intern d'aquestes reunions. Sí que sabem, però, que tenint en compte que l'objectiu no era altre que defensar els interessos del comú, això devia comportar sovint enfrontaments amb les intencions del senyor. Així, el 1616 es produí un conflicte entre el batlle i la

62. Cfr. FERRO, *El Dret públic...*, 158. En alguns indrets eren els jurats, i en d'altres els batlles, els que feien la convocatòria de les reunions del Consell. FONT I RIUS, «Orígenes del règimen...», 519. Sembla que en el cas d'Altafulla la convocatòria havia de comptar amb el vistiplau del batlle, la qual cosa comportà algun conflicte entre les parts. A Altafulla tampoc no s'ha conservat documentació relativa al procediment d'elecció dels batlles (sí era d'exclusiu nomenament baronial o ho era com a resultat d'una terna sorgida del consell), tot i que es coneixen els noms d'alguns d'ells, tots veïns d'Altafulla, gràcies a la documentació notarial.

63. Altres referències a la convocatòria de les reunions del consell a Altafulla parlen de «ex antiqua et approbata consuetudine dicta Universitati». AHAT, FA, MNM, f. 227r-227v.

64. AHAT, FA, MNM, f. 227r.

65. AHAT, fons arquebisbe [en endavant FARq], caps 2, unitat 4, *Llibre de visites pastorals 1647-1662* [en endavant L1VP], f. 238r.

66. AHAT, FA, MNG, 23r.

67. Manel RAMON, «Ressenya històrica del món funerari a Altafulla», *Estudis altafullencs* 29, 2005, 73-81, 77. Una altra referència diu que es feia «ad sonum cymbali»: AHAT, FA, MNM, f. 227r.

68. AHAT, FA, MNM, f. 87r, parla de «segons les ordinacions de dita Vila».

69. AHAT, FA, MNM, f. 69v, parla del «llibre dels consells de dita Vila als denou de Janer any mil sis cents y catorse», i AHAT, FA, MNG, esmenta «lo llibre de la Vila» (f. 9r) i «libro mayoris dicta Universitatis» (f. 24r).

universitat quan aquell va intentar prohibir que es reunissin quan era fosc «perque dias atras se amotinaren tenint consell de nit contra de ell y asi digui que no volia permetre ques tinguésse consell de nit».<sup>70</sup> No sabem com acabà el conflicte, ni si es tornaren a fer convocatòries nocturnes del consell, però aquesta disputa exemplifica, per una banda, com aquestes reunions nombroses podien acabar encenent els ànims dels presents i, per una altra, la por que els ostentadors del poder (en aquest cas el baró i llurs oficials, però també les oligarquies locals) li tenien al poble organitzat.<sup>71</sup>

Que el consell prenguéss decisions en defensa del bé del comú acabava generant conflictes contra tots aquells que defensaven els seus interessos particulars, com ara els terratinents forasters, sempre reticents a contribuir a les despeses generals del lloc on no estaven domiciliats. Un d'aquests conflictes s'originà quan els jurats d'Altafulla, el 1630, s'havien cobrat el vintè sense notificació prèvia a les terres d'aquests terratinents forasters, la qual cosa acabà generant un plet a l'Audiència.<sup>72</sup>

Però la voluntat comuna no s'articulava només a través de les reunions del consell general. Aquest, de fet, era una materialització formal puntual d'una determinada manera de funcionar arrelada al si de la població, l'actuació conjunta de la qual, en defensa dels seus interessos, és possible de resseguir en altres conflictes amb les autoritats que apareixien de manera quotidiana, com quan el 1707 «molta gent amb armes» forçà les portes d'església cercant un delinqüent davant les protestes del rector, qui s'havia negat a obrir-les,<sup>73</sup> o quan el 1705 aconseguiren que es beneís la nova església en la data proposada pels veïns tot i les reticències del mateix rector.<sup>74</sup>

No és l'objectiu d'aquest treball fer una relació de totes les actuacions empreses per la Universitat d'Altafulla, però a l'hora de valorar la rellevància social dels consells oberts cal fer esment que era en aquestes assemblees en les quals es decidien totes les qüestions referents al comú, i no només aquelles més extraordinàries, com pot arribar a semblar llegint determinada historiografia. Cal no caure en l'error de pensar que la fórmula «en nom del comú i particulars de la vila», emprada sovint en les actuacions documentals dels jurats, és simplement una fórmula tòpica: certament els jurats només duïen a terme allò que abans havia decidit la universitat reunida en consell. Així, en un contracte d'arrendament de les herbes del terme de 1615, els jurats deien: «...volent que pugan tenir (com a determinat lo consell) descintas ovellas en lo terme ...», i més endavant: «...que ningú pugua tenir bestiar en lo terme com ha determinat la major part de consell».<sup>75</sup>

70. AHAT, FA, MNM, f. 109r.

71. Sobre la producció historiogràfica al voltant de les revoltes populars i del paper que les masses camperoles («multitud», «turba» o «poble», depenent de l'enfocament) van tenir com a subjecte històric durant l'edat moderna, vegeu María Inés CARZOLIO, «La investigación de los movimientos sociales en la Edad Moderna en los últimos treinta años: de la historia socioeconómica a la historia antropológica», *Anuario de la Escuela de Historia* 21, 2006, 63-120.

72. OLIVARES, *Viles, pagesos...*, 47 (ref. ACA. C. 5351, fols. 137-139).

73. AHAT, FA, MNG, f. 241r. Un altre cas semblant, del 1651, a ROVIRA, *Altafulla siscenista...*, 24.

74. AHAT, FA, MNG, f. 208.

75. AHAT, FA, MNM, f. 14r.

De la mateixa manera, el 1616, a l'hora de fer el contracte per construir una nova capella a l'església parroquial, els jurats declararen poder actuar perquè tenien «per estas cosas plen poder a ells donat y atribuit per lo honorable consell general de dita Universitat»,<sup>76</sup> així com, el 1702, va ser «la major part dels Concellers» qui va fer permutes de terres per tal de construir la nova església.<sup>77</sup> De manera explícita, el 1617, els tres jurats reconeixien actuar «no com a persones particulars», ans «en nom de la Vila d'Altafulla»,<sup>78</sup> la qual cosa posa de manifest que l'expressió «ab nom y veu de dita Universitat» feta servir pels jurats no era només una fórmula, i que aquests s'obligaven a ells mateixos «y a sos successors en dits carrecs o mes verament a dita Universitat tots y sengles bens seus aguts y per haver».

Però anant més enllà, aquest sentiment comunitari, de presa conjunta de decisions, es manifesta també de vegades de manera informal, en reunions que aplegaven tots o la major part dels veïns de la localitat, sense que en la documentació aparegui estrictament sota la denominació de consell o assemblea.<sup>79</sup> El 27 de maig de 1700, per exemple, 42 caps de casa d'Altafulla es van reunir al lloc acostumat per parlar de la nova església que hom projectava construir al poble, i foren 50 veïns els qui van signar plegats el 1619 la creació d'un censal.<sup>80</sup>

De la mateixa manera, en una actuació que posa de manifest la necessitat dels veïns per capejar la crítica situació que patien arran de la Guerra dels Segadors, el 1647 es van reunir 21 veïns del poble per nomenar un síndic que jurés fidelitat al rei de França i, una setmana més tard, en designaren un altre per fer el mateix amb Felip III (IV de Castella).<sup>81</sup>

Aquesta pràctica sembla respondre a una concepció inveterada de l'organització i funcionament de la comunitat fonamentada en el consens i l'acord. Es tractaria, doncs, d'un mecanisme reproductiu de la solidaritat interna de la comunitat, per mitjà del qual es mantenia i reforçava la seva estructura orgànica.<sup>82</sup>

76. AHAT, FA, MNM, f. 69r-69v.

77. RAMON, «Ressenya històrica...», 77.

78. AHAT, FA, MNM, 161v.

79. La manca de documentació al respecte no ha de portar a menystenir la seva importància. Tal com diu Natalie Zemon Davis: «Forms of associational life and collective behavior are cultural artifacts [...] A journeymen's initiation rite, a village festive organization, an informal gathering of women for a lying-in or of men and women for storytelling, or a street disturbance could be "read" as fruitfully as a diary, a political tract, a sermon, or a body of laws», a Natalie ZEMON DAVIS, *Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays by Natalie Zemon Davis*, Stanford, Stanford University Press, 1975, 16-17.

80. ROVIRA, *Altafulla siscentista...*, 21.

81. ROVIRA, *Altafulla siscentista...*, 143. Cal dir que en aquells moments el desenvolupament del conflicte bèl·lic havia fet que el poble quedés majorment deshabitat i que, per tant, aquests 21 veïns podrien ser ben bé tots els que hi restaven. Segons la descripció que en fa al seu dietari un alt funcionari de l'exèrcit castellà, el 1642, «hera aquel un lugar miserable de 20 cassas», citat a Manel GÜELL, «Notes al pas d'Altafulla pels primers anys de la Guerra de Separació (1640-1642)», *Estudis altafullencs* 45, 2021, 13-25, 21.

82. La rellevància de les pràctiques comunitàries, sota l'aixopluc conceptual de «costums», no només a nivell funcional sinó també cultural, ja va ser posada de manifest per E. P. Thomp-

Aquesta estructura, des que s'havia conformat als segles medievals com a recurs de supervivència davant la incertesa, havia servit per mantenir materialment i simbòlica la comunitat.<sup>83</sup> Al segle XVII, l'emergent individualisme de caire liberal encara no havia aconseguit eliminar completament la concepció orgànica de la comunitat,<sup>84</sup> la qual s'havia mantingut apel·lant a la tradició i al costum com a legitimaadores de la seva existència.<sup>85</sup>

Aquests «costums» van tenir un paper importantíssim a l'hora d'anar configurant una «cultura plebea» que alimentava, si no una consciència de classe encara, sí uns vincles fraternals que anaren conformant la identitat del poble menut, de la plebs. Així, pràctiques com les assemblees veïnals, convertides en un mecanisme de defensa davant els grups socials que intentaven liquidar les fórmules operatives de la comunitat, van esdevenir un instrument de resistència davant aquests atacs tant en el camp simbòlic com en el dels conflictes i en el de la quotidianitat.

A nivell simbòlic, per mitjà d'aquestes actituds i pràctiques quotidianes, el poble articulava una resposta de resistència enfront dels intents d'expropiació material a què es trobaven sotmesos, així com de reproducció de la seva pròpia realitat social compartida.<sup>86</sup>

Les referències a «la veu» de tota la universitat (tant quan els jurats actuen en el seu nom com a l'hora de parlar de les decisions preses en consell) configuren un imaginari en el qual tota la comunitat actua a l'uníson, de manera compacta. A més de les amenaces externes, aquest aparell simbòlic servia també per esmorteir les tensions disgregadores internes: els deutes personals, els contractes d'arrendament i compravenda entre particulars i els petits conflictes quotidians derivats del veïnatge.

Se'ns revela, així, que les assemblees de veïns i la presa conjunta de decisions no només eren una manera pragmàtica de fer funcionar la cosa pública, sinó una construcció simbòlica que permetia mantenir la cohesió social.<sup>87</sup>

L'arrelament d'aquesta autorepresentació col·lectiva era tan pregona que va perdurar més que no pas la mateixa institució en què es materialitzava. Ben entrat el segle XVIII, quan els consells oberts, i les universitats com a tals, ja havien estat

son i l'escola marxista britànica, i continuada per la Social History nordamericana. Cfr CARZOLIO, «La investigación...», 92-103.

83. Altres organismes com les confraries, els gremis o les parròquies compliren la mateixa funció de cohesió. GIFRE, *Els senyors útils...*, 443-520, i Joaquim PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, Vic, Eumo, 2000.

84. Sobre la multitud no com una juxtaposició d'individus sinó com un organisme en si mateix, vegeu George RUDE, *The Face of the Crowd: Studies in Revolution, Ideology and Popular Protest*, Harvester-Wheatshead, 1988, 15-77; George RUDE, *The Crowd in History: A Study of Popular Disturbances in France and England, 1730-1848*, Nova York, John Wiley & Sons, 1964, i i Robert J. HOLTON, «The Crowd in History: Some Problems of Theory and Method», *Social History* 3:2, 1978, 219-233.

85. Sobre la veritable, o no, antiguitat de les suposades tradicions populars, Eric HOBBSAWM i Terence RANGER, *The invention of Tradition*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983, i THOMPSON, *Customs...*, 1-15.

86. MEDICK, «Plebeian culture...», 84-112.

87. THOMPSON, *Customs...*, 97-184.

abolits i substituïts per uns submisos i endogàmics ajuntaments subsidiaris dels poders centrals,<sup>88</sup> encara pervivia com a realitat imaginada i, per tant, determinant i operativa. La seva supervivència es manifestà aleshores de manera ritual, com quan en la presa de possessió d'un nou senyor de la vila, s'aplegaven de nou tots els caps de casa per permetre-li ser el seu senyor i jurar-li fidelitat.<sup>89</sup> Tan afermada estava aquesta concepció que, ja a les acaballes del segle XVIII, encara era habitual l'ús dels termes «universitat» i «comú».<sup>90</sup>

### *Suport mutu: la compra de grans*

La capacitat de la universitat per representar-se simbòlicament com a organisme comunitari cohesionador no s'alimentava només de la força estètica de les assemblees de veïns.<sup>91</sup> Si les decisions preses en les reunions del consell no haguessin tingut repercussió en la realitat material dels veïns potser haurien esdevingut només un ritual.

No hi ha dubte del paper fonamental que van tenir, en la quotidianitat de les comunitats rurals del segle XVII, les universitats locals, atès que d'elles depenien força dels àmbits de la vida pública. Disposaven de funcions jurisdiccionals, econòmiques i socials que els permetien des d'imposar contribucions fins a regular pesos i mesures i nomenar mostassafs, o emetre bans que regulaven la vida pública.<sup>92</sup>

Tot i això, lluny de ser un mer òrgan de gestió de les tasques encomanades per una legislació i uns poders superiors, les universitats disposaven d'una amplíssima llibertat a l'hora de prendre decisions de qualsevol tipus i en qualsevol àmbit que consideressin oportú. Això equival a dir que el comú del poble era lliure a l'hora de gestionar els seus afers interns. Això li permetia una flexibilitat i capacitat d'adaptació a les circumstàncies que sense dubte van dotar-lo de rellevància social, i també simbòlica.<sup>93</sup>

88. CASADEVALL, «L'ajuntament d'Altafulla...».

89. Salvador ROVIRA, *El marquesat de Tamarit (1681-1837)*, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, 1992.

90. Quan el 1796 va ser venut el prat comunal d'Altafulla, al registre encara s'emprà la fórmula de «Regidores de Altafulla [...] en nombre del Comun y Universidad de dicha Villa», Arxiu Històric de Tarragona (AHT), Comptadoria d'Hipoteques de Tarragona, Llibre 4t de 1779 a 1784, f. 227v, i a les escriptures de la mateixa venda es deia «Regidors de la Vila de Altafulla Arquebisbat de Tarragona y en eix nom la Universitat dels Homens y Singulars Personas de dita vila representant, convocats y congregats en la Casa del Comu de la citada Vila, ahont per cosas concernents a dit Comú es costum congregarse», AMA, Expedient de béns comunals: Venda i dessecació de la Llacuna d'Altafulla, Escriitures dels Censos del Prat, 1796, f.2, i el 1814 encara es parla de la «Sala Capitular de este comun», AMA, Llibre d'actes del Ple de l'Ajuntament, 1814-1816, A1/01, f. 4r.

91. Medick ha apuntat que l'espectacularitat dels actes multitudinaris va ser un tret definitori de la cultura plebea, la qual recorria a un «expressive symbolism» per manifestar-se de manera pública i evident. MEDICK, «Plebeian culture...», 86-88.

92. OLIVARES, *Viles, pagesos...*, 55; FERRO, *El Dret públic...*, 166-181.

93. Joan Antoni PADRÓS, «Senyors i pagesos a la Vall d'en Bas (segle XVI)», *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 1995, 27-46, fa referència a diverses pràctiques solidàries en les comunitats pageses no totes formals o reglamentades.

Perquè més enllà de les tasques més rutinàries, com ara la gestió dels arrendaments dels serveis del comú,<sup>94</sup> del nomenament de síndics per gestionar plets davant l'Audiència o satisfer i contraure nous censals, era el consell general qui decidia com actuar davant qualsevol circumstància imprevista. Això li conferia a la participació –i no només l'assistència– a les reunions del consell una utilitat material de la qual s'alimentava la seva càrrega simbòlica. En cas contrari, hauria esdevingut un ritu, una cerimònia encarcarada.

Alguns exemples d'aquest tipus d'accions decidides en les assemblees de veïns són l'organització de la reclusió dels empestats per l'epidèmia de 1648-1652 en una barca a la platja del Semna, o per aportar homes a les diferents guerres que sacsejaren la Catalunya de l'època.<sup>95</sup> I fou també en dues reunions del consell de la vila, celebrades el 1700, que el comú decidí encarregar la construcció d'una nova església parroquial, la qual no només pagaria la universitat sinó que, a més, els veïns col·laborarien en la seva construcció traïnant la pedra necessària, traient la runa, aportant l'aigua, la fusta i l'argamassa necessària, i compromentent-se a donar allotjament i servei de metge als mestres constructors.<sup>96</sup> I fou també en una reunió del consell que es feu una subhasta pública al postor més gran per arrendar el vintè per tal de sufragar l'obra.<sup>97</sup>

De la mateixa manera, que entre els anys 1615 i 1618 (anys dels quals s'han conservat registres notarials) el comú d'Altafulla procedís a la compra de grans per al seu repartiment entre els veïns degué enfortir el seu posicionament central en la consciència dels altafullencs.<sup>98</sup> Les compres es feren per uns preus semblants als que s'acostumaven a pagar a les transaccions entre particulars,<sup>99</sup> i encara que és cert que els particulars pagaven el cereal subministrat posteriorment al seu repartiment, cal dir que aquesta també era una pràctica habitual a l'època.

Per tant, no es tractava només, ni principalment, d'una estratègia de caire econòmicista, encara que sí que fos facilitadora de les transaccions en fer-se de mane-

94. Al segle XVII, la Universitat d'Altafulla disposava de carnisseria (que incloïa el dret sobre les herbes del terme), fleca, taverna i tenda, totes elles arrendades a particulars amb contractes que estipulaven les condicions i els preus màxims als quals s'havien de vendre els diferents productes.

95. ROVIRA, *Altafulla siscientista...*, 115 i 139-143.

96. AHAT, FA, MNG, f. 3r-4v.

97. AHAT, FA, MNG, f. 22v-23r.

98. Les dades de les compres i els repartiments dels grans han estat extretes d'AHAT, FA, MNM,, f. 12v, 30v-31r, 57v, 103r, 159v, 161v, 163v, 164v, 198v, 262r, 194r. Hi ha, també, notícies esparses sobre compres d'aquest tipus en altres dates, però la manca d'una seriació documental impedeix de fer-ne una anàlisi de llarga durada. Per una altra banda, la documentació no aporta informació sobre l'objectiu d'aquestes compres de grans.

99. Salvador Rovira ha localitzat i buidat nombroses referències a compravendes de cereals i d'altres béns. ROVIRA, *Altafulla siscientista...*, i Salvador ROVIRA, «Els altafullencs del segle XVI», *Estudis altafullencs* 20, 1996, 39-52. Els preus pagats en aquestes compres de cereals, que oscil·laven entre els 38 i els 50 sous per quartera de blat, són equiparables als d'altres zones del Camp de Tarragona en els mateixos anys. Cfr. Carles MARISTANY, «Notes sobre el comerç del blat al Camp de Tarragona al tombant dels segles XVI-XVII: La Botiga de Riudoms (1591-1628)», *Lo Floc* 124, 1992, 4-10.

ra conjunta.<sup>100</sup> Cal veure-la, doncs, com un mecanisme reproductiu de la comunitat, la qual reforçava així els seus vincles, es compactava, i feia front a les creixents tendències individualistes.<sup>101</sup> La mateixa pràctica comunitària alimentava el seu simbolisme, el qual, al seu torn, creava el marc conceptual necessari perquè la mateixa pràctica fos concebuda i, per tant, es pogués materialitzar.

Aquestes compres i repartiments de grans no semblen concebudes, doncs, com a actes de solidaritat, ni molt menys de caritat, atès que els receptors dels grans no eren les famílies més necessitades, sinó que, fent una anàlisi de la realitat material dels compradors, hom pot trobar des de propietaris de mitjanes extensions de terra fins a menestrals o pescadors.<sup>102</sup>

De fet, algunes de les partides, com la duta a terme el 1616, van ser repartides a més de 40 compradors i, en total, 56 altafullencs van proveir-se de grans en alguna de les 5 compres realitzades entre el 1615 i el 1618. Tenint en compte la població de l'època (48 famílies propietàries segons el capbreu de 1609), es pot afirmar que la pràctica totalitat del comú recorria a la universitat per al proveïment de cereals.<sup>103</sup>

Cal matisar que en aquest cas no es tractava tampoc d'un recurs d'urgència davant una situació crítica.<sup>104</sup> No hi ha constància que aquells anys fossin de males collites, ni de pestes o calamitats a Altafulla: aquesta compra de grans era una pràctica habitual d'una comunitat acostumada a actuar orgànicament. Així, al segle XVII, el comú d'Altafulla contractà professionals per atendre les necessitats dels veïns, com ara metges, cirurgians o mestres de minyons, amb acords en els quals es detallaven les condicions dels serveis que aquests havien d'oferir als vilatans.<sup>105</sup> En el

100. Un cas diferent, en el qual les compres es feien per aconseguir preus més assequibles i evitar l'endeutament pagès, és el dels pòsits aragonesos: Enric TELLO, «El papel del crédito rural en la agricultura del Antiguo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)», *Noticario de historia agraria* 7, 1994, 9-37, 23-24.

101. Joan Antoni PADRÓS, «Endeudamiento y límites de la solidaridad campesina en la Cataluña del siglo XVI», *Historia agraria: Revista de agricultura e historia rural* 20, 2000, 41-60, remarca l'ambigüitat d'aquesta solidaritat comunitària, la qual es reforça quan és la comunitat qui està en perill però que es dilueix amb l'aparició de problemàtiques individuals, ja que la pèrdua d'un pot suposar el guany d'un altre. En aquesta línia caldria considerar la importància que en el si de les comunitats tingueren els encants públics dels béns personals que, sovint, els difunts deixaven disposats per ser venuts públicament, i que eren adquirits per la resta de veïns. En el cas d'Altafulla, hi ha diversos exemples a AHAT, FA, MNG, f. 82r, 96v, 187r, i AHAT, FA, MNM, 214v.

102. Les dades biogràfiques dels altafullencs del segle XVII dels quals hi ha notícia documental poden ser consultades a ROVIRA, *Altafulla siscentista...*, 23-100.

103. En aquest cas, atès que als manuals notariais hi figura el nom dels compradors, es pot constatar que la funció de cap de casa era exercit primordialment pels homes, però que també un nombre significatiu de dones, 12 de 56, l'exercien en cas de viudeta. Per una altra banda, les dones vídues també assumien les funcions del marit difunt, com ara l'arrendament de la taverna el 1618: AHAT, FA, MNM, f. 113r; o signaven censals subscrits pel comú: ROVIRA, *Altafulla siscentista...*, 21.

104. Per contra, MARISTANY, «Notes sobre el comerç...», i PADRÓS, «Endeudamiento y límites...» afirmen que aquestes compres es feien en anys de males collites.

105. ROVIRA, *Altafulla siscentista...*, 97-98.

mateix sentit, era la universitat qui s'encarregava de sufragar les despeses de les festes majors i la contractació dels predicadors per a la Quaresma,<sup>106</sup> i la que pagava les obres públiques, com ara la construcció d'una nova capella el 1616,<sup>107</sup> les obres de la plaça de la Vila el 1618<sup>108</sup> o l'adobament de l'església el 1656.<sup>109</sup>

La compra conjunta de grans, doncs, constitueix un acte de solidaritat interna de caire reproductiu, i pot ser considerada un exemple d'allò que E. P. Thompson va anomenar «economia moral de la multitud»,<sup>110</sup> la qual tenia com a objectiu la regulació dels recursos disponibles per a la comunitat, no només els materials sinó també els psicològics. És per això que aquesta economia «moral» preveu la funció social dels diferents sectors econòmics dins la comunitat, no només els intercanvis de béns i forces de producció. En tractar-se, a l'Antic Règim, d'una economia de subsistència, actua com a força autoreguladora i reproductiva, la legitimitat de la qual prové de l'ús consuetudinari, de la tradició i el costum, tal com apareixen en l'imaginari de les classes populars.<sup>111</sup>

Aquesta necessitat de validació de les activitats econòmiques fent referència al costum és la que justifica, en el cas d'Altafulla, que en els contractes dels serveis del comú s'apel·li constantment als usos tradicionals. Així, en l'arrendament de les herbes del terme de 1616, les condicions establertes pel comú a l'arrendador són les que «los altres carnes an acostumat»,<sup>112</sup> i l'arrendador de la taverna el 1617 prometia servir el poble «be y degudament segons los seus predecessors en dita taverna an fet y acostumat de fer»,<sup>113</sup> una fórmula que hom pot trobar repetida en els diversos arrendaments duts a terme per la universitat. Això posa de manifest que la mateixa apel·lació al costum era en si mateixa un costum, i esdevenia legitimadora d'unes pràctiques econòmiques que tenien com a finalitat el servei públic i el manteniment material, i també simbòlic, de la comunitat.

106. ROVIRA, *Altafulla siscentista...*, 133.

107. AHAT, FA, MNM, f. 67r-70v.

108. AHAT, FA, MNM, f. 226v-229r.

109. AHAT, FARq, LVP, f. 237r-238r.

110. El concepte va ser desenvolupat en profunditat per Edward Palmer THOMPSON, «The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century», *Past & Present* 50, 1971, 76-136, i tot al llarg de la seva obra, donant-li la forma definitiva el 1991 al capítol «The Moral Economy Reviewed» de THOMPSON, *Customs in Common...*, 259-351. El concepte ha tingut un llarg recorregut historiogràfic que pot ser resseguit a Clément HOMS, «El historiador del ludismo, Edward P. Thompson, y la "Economía moral de la multitud"», *Sur y Tiempo: Revista de Historia de América* 1:2, 2020, 124-34. Dues anàlisis diferents del concepte a Alberto FLÓREZ MALAGÓN, «La escuela de la economía moral. Algunas de sus limitaciones para el análisis de lo político en lo campesino», *Cuadernos de Desarrollo Rural* 26, 1991, 133-150, i Norbert GÖTZ, «Moral economy: its conceptual history and analytical prospects», *Journal of Global Ethics* 11:2, 2015, 147-62.

111. Edward Palmer THOMPSON, «Eighteenth-Century English Society: Class Struggle without Class?», *Social History* 3:2, 1978, 133-165, 151; també el capítol «Custom, Law and Common Right», a THOMPSON, *Customs in Common...*, 97-184.

112. AHAT, FA, MNM, f. 87v.

113. AHAT, FA, MNM, f. 206r.

### *Conclusions*

Al segle XVII, les universitats de les petites comunitats rurals catalanes havien aconseguit mantenir llur funcionament com a òrgans de govern local malgrat les tendències disgregadores que les anaven colpejant i corcant: per una banda, les forces externes homogeneïtzadores que es concretaren en els atacs que des dels poders centrals pretenien sotmetre-les i convertir-les en mers òrgans de gestió sucursalista; per una altra, les tendències individualistes que emergien al si de la societat.

Aquestes estructures de govern local han patit un considerable oblit historiogràfic, no només a causa de les mancances documentals o les dificultats derivades de l'heterogeneïtat de casos, sinó també per l'enfocament sota el qual se n'han fet aproximacions. El cas d'Altafulla posa de manifest que, tot i les llacunes, és possible resseguir la rellevància que les universitats i els comuns van tenir en la configuració de la realitat material i simbòlica d'aquelles comunitats. Materialment, perquè les pràctiques de suport mutu, que hom pot emmarcar en una «economia moral», permeteren la cohesió del grup sota principis d'equilibri i equitat. I a nivell simbòlic, perquè la pràctica continuada d'aquestes experiències col·lectives mantenia la seva pròpia autoconsciència i afermava la seva estructura orgànica. Tot plegat, sota l'aixopluc justificatori del costum com a legitimador d'aquestes pràctiques. D'aquesta manera, el comú del poble, la plebs, va intentar perviure com a subjecte polític autoorganitzat. Les reunions de veïns, ja fossin assemblees formals, com en el cas dels consells generals, o trobades informals, posen de manifest no només la capacitat autogestionària del comú sinó la seva tendència a l'actuació conjunta. La compra col·lectiva de grans, per la seva banda, és una execució material d'aquesta tendència que, alhora, l'alimenta a nivell simbòlic.

L'absolutisme centralista emanat de la Nova Planta va fer-les desaparèixer de soca-rel a nivell formal a començaments del segle XVIII, però encara van perviure com a costum i símbol durant dècades. Tanmateix, la seva manca de materialització pràctica va fer que la seva imatge s'anés esllanguint en la mentalitat col·lectiva, indefensa davant les actituds individualistes derivades del puixant liberalisme.